

כתב עת אלקטרוני
בהוצאת המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, ירושלים

גליון מס' 3 נובמבר 2012

ניתן לקריאה באתר המכללה:
<http://www.dyellin.ac.il>

קליטה לשונית וחברתית אצל עולי בוכרה הוותיקים בישראל

איריס אלפי-שבתאי ולידיה אדגר

קליטה לשונית וחברתית אצל עולי בוכרה הוותיקים בישראל

איריס אלפי-שבתאי ולידיה אדגר¹

תקציר

מחקר זה ממוקד בארבעים ושלושה מבוגרים, יהודים בני העדה הבוכרית, אשר הגיעו למדינת ישראל בשנות התשעים של המאה ה-20, וחיים בה כעשרים שנים. במחקר כלולה עמידה על היבטים של שפה, של קליטה ושל תרבות אצל המשתתפים, וגם בחינה של הקשר בין גיל הגעת העולים למדינת ישראל לבין היקלטותם בה. שאלון מקורי ומפורט בעברית, אשר הועבר גם ברוסית, היה כלי המחקר. הממצאים, אשר נאספו באמצעות שיטת הדיווח העצמי, הצביעו על היטמעות לשונית וחברתית רק אצל מחצית מן המשתתפים. זו הונעה בעיקר מגיל ההגעה לישראל: בעוד שהצעירים, שגילם היה עד 15 שנים בהגיעם ארצה, הביעו שליטה גבוהה בעברית, בחרו להשיב על השאלון בעברית, חשו חלק מהחברה הישראלית וחרבו לדובריה הילידים, העולים, אשר הגיעו בגיל מבוגר יותר, דבקו במסורת מבוכרה, ודיווחו על שליטה בינונית-נמוכה בעברית. הן הצעירים והן המבוגרים בולטים בשאיפה לשמר את התרבות והמסורת הבוכרית, ומקפידים, גם כיום, על נישואין בתוך הקהילה. הממצאים מבליטים את ייחודיות העולים מבוכרה, ותורמים להבנת הקשר בין גיל ההגעה לבין התערות לשונית וחברתית בסביבת היעד.

תאריכים: העדה הבוכרית, עליית שנות התשעים מברית המועצות, עליה וקליטה, עברית כשפה שנייה, גורם הגיל

הקדמה

קהילת יהודי בוכרה מורכבת מעולים אשר הגיעו לישראל ממרכז אסיה, ובייחוד מבוכרה, סמרקנד, שחריסבו ועמק פרנגה, המצויים כיום בתחומי אוזבקיסטן, טג'יקיסטן וקירגיסטן. יהודי בוכרה קרובים מבחינה לשונית ותרבותית ליהודי איראן ואפגניסטן, והם דוברים שתי שפות ראשונות: האחת הינה ניב של טג'יקית-פרסית (הג'די), שהיא שפה רשמית בארץ מוצאם, ובאה לידי ביטוי בתרבות ובשירה, וגם בשיח בחברה ובבית. האחרת היא רוסית, שפת האקדמיה והממשל, הבאה לידי ביטוי בבית ומחוצה לו (ברם, 1999).

יהודי בוכרה הגיעו לארץ בארבעה גלי עליה, ומספרם מגיע כיום ל-60,000. הגל הראשון החל בשנת 1880, ובו הגיעו מאות בודדות; הגל השני היה בשנות העשרים של המאה ה-20 ונמשך עד שנות השלושים המוקדמות, ובמהלכו נהר גל של יהודים ממרכז אסיה כדי ליישב את הארץ; הגל השלישי התרחש כעשרים שנים לאחר הקמת המדינה, בין 1980-1970, ובמהלכו הגיעו כ-8,000 בוכרים לארץ, רובם בהיחבא, עקב הפסקת היחסים הדיפלומטים של הממשל הסובייטי עם ישראל, והאיסור על ההגעה לארץ. הגל הרביעי והגדול ביותר, הגיע בשנות התשעים, עם הקמת הרפובליקה העצמאית של אוזבקיסטן בשנת 1991, אשר הובילה לעלייה בקיצוניות האסלאם שם ובמקביל להיחלשות הכלכלה. פתיחת שערי היציאה בראשית שנות התשעים איפשרה ליותר מ-70 אלף בוכרים לעזוב את מדינתם ולהגר בעיקר לישראל ולארצות הברית, יחד עם העזיבה המסיבית של יהודי חבר העמים.

שנים רבות של חיים בסביבה מוסלמית עוינת, סיגלו את יהודי בוכרה לחיות במשפחות מורחבות, הסגורות לזרים (Cooper & Ukeles, 1999). דפוס זה השתמר גם בישראל, והוא נמצא אצל שלושת גלי העלייה הראשונים, אשר חיו כקבוצות אתניות סגורות, כ"שכונת הבוכרים" בירושלים; הקפידו להתפלל בבתי כנסת בוכרים, ושמרו על נישואין במסגרת הקהילה (Kaganovich, 2003).

גל העלייה הרביעי של שנות התשעים שונה משלושת גלי העלייה הקודמים מבוכרה בעצם היותו פחות דתי ויותר משכיל. אולם בניגוד לעולים אחרים מחבר העמים, גם הוא, כמו קודמיו, מקפיד על חיים בחברה מסורתית וסגורה (ברם,

1 ד"ר איריס אלפי-שבתאי, מרצה בלימודי התואר השני בחינוך, מכללת לוינסקי לחינוך
לידיה אדגר, "מוסמכת התוכנית בחינוך לשוני בחברה רב תרבותית", מכללת לוינסקי לחינוך

1999). רבים מבני העדה הבוכרית שומרים גם כיום על המסורת והמורשת, מקפידים על מציאת חתן או כלה מתוך העדה, ומקיימים את הטקסים המלווים את טקס החתונה. מבנה המשפחה ומעמד האישה מבדיל גם הוא את העולים מבוכרה משאר עולי חבר העמים. גם כיום, מתאפיינת העדה הבוכרית בתפיסה פטריארכלית, ובהיות הגבר הדמות המפרנסת והסמכותית במשפחה, והאישה היא הדמות הדואגת לבית ולילדים (פיורקו, 2005). עם זאת, בשנים האחרונות נצפו שינויים במבנה המסורתי של המשפחה המורחבת, ותפקיד המבוגר, המנהיג את המשפחה או הקהילה הולך ונעלם (Kaganovich, 2003).

קליטת יהודי בוכרה בארץ לא הייתה קלה, בייחוד לא למשכילים שבהם. בסקר שנערך בקרב יהודי בוכרה, שמונה שנים לאחר גל העלייה של שנות התשעים, נמצא, כי רק חמישית הועסקו בעבודות הדורשות השכלה, ופחות מרבע מצאו עבודה הולמת לכישוריהם. נוכח זאת, נמצאו אצלם מקרים של חוסר שביעות רצון ושל דכדוך, עד לעזיבת חלק מן העולים המשכילים והגירתם לארצות הברית (Cooper & Ukeles, 1999).

רכישת שפה שנייה וגורם הגיל

המעבר לארץ חדשה, לחברה ולשפה שונה, ולמבנה כלכלי אחר הוא מורכב וכוון בקשיים פיזיים ונפשיים מרובים מצד המהגר. המחקרים מלמדים כי שני דורות לפחות נדרשים למהגרים כדי להיטמע לחלוטין בתוך אוכלוסיית היעד, בפרט אם תרבות המקור שונה מאוד מהתרבות החדשה (רוזנבאום-תמרי, 2004). כמו כן, נמצא כי בעוד שמהגרים צעירים משתלבים מהר וקולטים טוב יותר את השפה החדשה, מבוגרים מתמודדים עם חסכים לשוניים ועם קשיי היקלטות (DeKeyser, 2000). במחקר זה נבחן מקום גיל ההגעה לישראל בהיקלטותם הלשונית והחברתית של העולים הוותיקים מבוכרה.

במחקרים רבים נמצא שגיל ההגעה הוא מנבא מובהק להצלחה בהפנמת דקדוק השפה השנייה. ירידה הדרגתית בידע הדקדוק באנגלית נמצאה במחקר רחב היקף בקרב מהגרים שהגיעו לארצות הברית מגיל 6-7 ועד גיל 16-17, שמעליו חלה נסיגה רבה (Johnson & Newport, 1989). במחקר נוסף נמצא כי אף מבוגר לא הגיע לרמה ילידית או כמעט ילידית בדקדוק השפה השנייה, אלא אם היה בעל כשירות לשונית גבוהה בלשונו הראשונה (DeKeyser, 2000). ממצאים דומים עלו במחקר חוצה לשונות אצל אוכלוסייה רחבה של דוברי רוסית כלשון אם, אשר היגרו לארצות הברית ולישראל, והתמודדו עם לימוד אנגלית או עברית כשפה שנייה. המחקר מצא שלאחר גיל 18 חלה ירידה ביכולת הטבעית של הלומד לקלוט את דקדוק השפה השנייה, וכי רק מבוגרים עם כשירות לשונית גבוהה ברוסית, הצליחו להתמודד עם מכשול הגיל ורכשו שליטה בדקדוק בשפה העברית או האנגלית (DeKeyser et al., 2010).

עם זאת, מעטים המחקרים הבלשניים אשר עמדו עד כה על הפנמת העברית כשפה שנייה. ברוב המחקרים הייתה היקלטותם הלשונית של העולים חלק ממכמה היבטים סוציו-לשוניים שנבחנו (אלנובוגן-פרנקוביץ ואחרים, 2003; בן-רפאל ואחרים, 1994; פרסמן, 1996). רוב המחקרים התבססו על ההערכה העצמית של העולים לגבי יכולת שליטתם במיומנויות שונות של השפה העברית, ורק מעט התמקדו בבדיקת הידע בעברית באמצעות מבחני שפה שהועברו לעולים.

מרבית מחקרי הלשון שנערכו בקרב העולים מברית המועצות לשעבר דנו בשלבי הרכישה הראשונים של העברית, לרוב לאחר סיום האולפן. במחקר שבו נבדק הידע בעברית בקרב רופאים עולים מחבר העמים, בסיום קורס אינטנסיבי בעברית, נמצא פער במיומנויות השפה השונות אצל הרופאים (Nocer et al., 1995). במחקר רחב-היקף נוסף דנו בהשיגיהם הלימודיים של מתבגרים דוברי רוסית לעומת מתבגרים דוברי אמהרית, החיים לפחות שנתיים בישראל, ומצאו פערים בין שתי האוכלוסיות לטובת דוברי הרוסית (לוי ואחרים, 2002).

במחקר אחר נבחנו לעומק יכולות השפה והאוריינות בעברית אצל עולים ותיקים דוברי רוסית, החיים בישראל שמונה שנים ויותר, וגם נבדק מקומם של גורמי רקע שונים בידע העברית (אלפי-שבתאי וריבד, 2004). ממצאי המחקר סיפקו תמונה עשירה לגבי העולים הוותיקים, והצביעו על רמתם הלשונית הגבוהה בעברית, לצד הקושי הרב שלהם להפנים את מערכת היידוע. הממצאים העידו גם על השפעתו החזקה של גיל ההגעה לארץ על הצלחה בדקדוק בעברית: עולים

אשר הגיעו בגיל צעיר לישראל רכשו את מערכת הדקדוק בעברית ואת מערכת היידוע, החסרה ברוסית, בשלמותה, ואילו עולים אשר הגיעו אחרי גיל ההתבגרות, גילו חסכים בדקדוק בעברית, וביידוע בפרט. עוד נמצא, כי גיל הגעה צעיר אינו תורם לקידום יכולות אורייניות בעברית, ואילו שנים רבות בישראל אינן מקדמות את יכולת הדקדוק. זו מתקבעת לאחר שמונה שנים בארץ ואיננה מתפתחת עוד. בניגוד לדקדוק, יכולות אורייניות בעברית מתפתחות ומתקדמות כתוצאה מחשיפה רבת-שנים לשפה השנייה; דוברי רוסית, החיים בישראל 30 שנים ויותר, נמצאו בעלי יכולות אורייניות גבוהות יותר בעברית לעומת עמיתיהם, הנמצאים פחות שנים בארץ (Alfi-Shabtay, 2006).

לסיכום, גיל ההגעה הוא משתנה דרמטי ביכולת הלומד להפנים את דקדוק השפה השנייה: מהגרים המגיעים לסביבה הלשונית החדשה לפני גיל ההתבגרות מראים יכולות ילידיות או כמעט ילידיות בשפה, ואילו אלה המגיעים לאחר גיל ההתבגרות מתקשים ברכישת השפה, נאלצים להתמודד עם למידה מודעת ומאומצת, ומראים חסכים בידע הלשוני גם לאחר שנים רבות של חשיפה לשפה. הקשיים מהותיים ביותר אצל מהגרים המגיעים לאחר גיל 40. היכולות לרכוש שפה בטבעיות וללא מאמץ קיימות אפוא עד גיל ההתבגרות; בכך משמש גורם הגיל "חלון הזדמנויות" לרכישה מורפו-תחברית מלאה של השפה השנייה; לאחר מכן, נאלץ הלומד להתמודד עם למידה הכרתית ומאומצת של לימוד השפה, ועל כן הרכישה, לרוב, איננה מושלמת (Blay-Vroman, 1988).

גורם הגיל ברכישת שפה שנייה נבדק גם במחקר זה; חידושו בעצם ההתמקדות באוכלוסיית מבוגרים, אשר הגיעו מבוכרה לישראל בגילאים שונים במהלך שנות התשעים. מעטים המחקרים אשר נערכו עד כה על בני העדה הבוכרית ועל הקלטותם הלשונית-חברתית בישראל כעשרים שנים לאחר הגעתם. זהו מחקר ראשון המתמקד בגורם הגיל בקרב אוכלוסייה זו.

השיטה

באמצעות שיטת הדיווח העצמי נבדקה הערכת עולי בוכרה ותיקים, אשר הגיעו לישראל בגילאים שונים, את קליטתם הלשונית והחברתית בישראל.

מטרות

למחקר שלוש מטרות מרכזיות בהתאם לתחומי המחקר:

1. התחום הלשוני: לאפיין את אוכלוסיית העולים הוותיקים מבוכרה, המשתתפים במחקר, מבחינת הערכתם את מידת שליטתם בעברית ובשפות נוספות (רוסית, בוכרית, אנגלית), ואת העדפתם הלשונית (עברית או רוסית);
2. התחום החברתי: לבחון את מידת קליטתם החברתית של המשתתפים, כעשרים שנים לאחר הגעתם לישראל, ולבדוק את מידת החשיבות שהם רואים בשימור שפת המקור ותרבותה;
3. גורם הגיל: לבחון את הקשר בין גיל ההגעה של העולים הוותיקים מבוכרה לבין מידת שליטתם בעברית על פי הערכתם, על פי מידת ההתערות החברתית שלהם בארץ, ועל פי השפה המועדפת עליהם (עברית, רוסית).

השערות

השערות המחקר מוצגות בהתאם למטרות ומתבססות על סקירת ספרות המחקר:

1. התחום הלשוני: העולים הוותיקים מבוכרה ידווחו על שליטה בינונית-גבוהה בעברית, ורובם יעדיפו את השימוש ברוסית על פני עברית (אלפי-שבתאי ורביד, 2004; 2006; Alfi-Shabtay, 2006);
2. התחום החברתי: הנבדקים ידווחו על היקלטות חברתית בינונית בישראל (ברם, 1999; פיורקו, 2005), ועל רצון לשמר את שפת המקור ותרבותה (בן-רפאל ואחרים, 1994);

גורם הגיל: מידת השליטה בעברית וההעדפה הלשונית של המשתתפים יושפעו מגיל הגעתם לישראל: עולים שהגיעו עד גיל ההתבגרות ידווחו על רמת שליטה גבוהה בעברית, ויעדיפו את השימוש בעברית על פני רוסית, ואילו עולים שהגיעו לאחר גיל ההתבגרות, ידווחו על שליטה בינונית ועל ההעדפה של רוסית על פני העברית; שליטה נמוכה בעברית תדווח על-ידי המבוגרים, אשר הגיעו לארץ לאחר גיל 40 (Alfi-Shabtay, 2006; DeKeyser, 2000; DeKeyser et al., 2010; Johnson & Newport, 1999).

אוכלוסיית המחקר

במחקר השתתפו 43 עולים ותיקים מבוכרה, אשר הגיעו לישראל בשנות התשעים. מנתוני המחקר הרחב (אדגר, 2011) עולה כי כולם דוברי בוכרית (טג'יקית) ורוסית כשתי שפות אם, וכולם למדו עברית כשפה נוספת. 22 מן המשתתפים היו נשים ו-21 גברים; רובם הגיעו מאוזבקיסטאן, ומיעוטם מטדז'יקיסטאן. הגיל הממוצע של המשתתפים בזמן המחקר הוא 48 שנים, וממוצע גיל העלייה שלהם לישראל הוא 28. כולם גרים בישראל כעשרים שנים. רובם נשואים (86%), והשאר רווקים (4.7%), גרושים (4.7%) או אלמנים (4.6%). המשתתפים הנשואים נישאו כולם לבני העדה: רובם לבני זוג מאוזבקיסטן (74.4%), והשאר מטדז'יקיסטאן (25.6%). ממוצע הילדים במשפחה קרוב ל-3. יותר ממחצית מילדי המשתתפים נולדו בארץ (65.1%), והשאר בארץ המוצא (34.9%).

התפלגות הנתונים לפי השכלה מראה כי מחצית מן המשתתפים בעלי תואר אקדמי (53.5%), ושאר הנבדקים הם בעלי השכלה תיכונית (34.9%) או יסודית (11.6%). ממוצע שנות הלימוד של המשתתפים הוא 14 שנים. מרבית המשתתפים (74.4%) רכשו את השכלתם (האקדמית, התיכונית או היסודית) בישראל, ורק 25.6% רכשו אותה בחבר העמים. רוב המשתתפים במחקר עובדים (81.4%); כחמישית מהם (18.6%) אינם עובדים או שהם בגמלאות. המשתתפים עוסקים במקצועות מגוונים; ורובם לא שירתו בצבא (76.7%).

התפלגות הנתונים לפי מצב כלכלי מראה כי מעל מחצית מהמשתתפים (58.1%) הגדירו את מצבם הכלכלי כבינוני; כרבע מהנשאלים (25.6%) הגדירו את מצבם כבינוני-נמוך, ואילו השאר (16.3%) העריכו את מצבם הכלכלי כבינוני-גבוה.

המשתתפים הגיעו ארצה בגילאים שונים. לצורך המחקר, הם חולקו לארבע קבוצות בהתאם לגיל הגעתם, כדי לבחון את הקשר בין גיל ההגעה לישראל לבין רמת שליטתם בעברית על פי הערכתם ועל פי מידת השימוש בה. הקבוצה שהגיעה לישראל בגיל הצעיר ביותר, כללה משתתפים אשר הגיעו בגילאי 5-15 (9 משתתפים); עוד קבוצה – מתבגרים – שהגיעו בגילאי 16-25 (11 משתתפים); קבוצה נוספת – מבוגרים – אשר הגיעו לארץ בגילאי 26-40 (14 משתתפים); קבוצת המבוגרים ביותר כללה משתתפים שהגיעו בגילאי 41-60 (9 משתתפים). חלוקה זו מושתתת על מחקר קודם (DeKeyser, 2000), שבו נבדק הקשר בין גיל ההגעה לצפון אמריקה להצלחה ברכישת אנגלית כשפה שנייה, ובהתאם לחלוקה של אלפי-שבתאי (Alfi-Shabtay, 2006), אשר בחנה את הקשר בין גיל ההגעה לישראל להצלחה ברכישת עברית.

התפלגות הנתונים מראה כי יש הבדלים מובהקים סטטיסטית בין ארבע קבוצות גיל ההגעה במחקר בהקשר להשכלה ($\chi^2(2, N = 216) = 43.7, p < 0.1$). רוב המשתתפים אשר הגיעו ארצה בין גיל 5 לגיל 15 שנים הם בעלי השכלה אקדמית (88.9%), ואילו השאר (11.1%) בעלי השכלה תיכונית. יותר ממחצית מאלה שהגיעו ארצה בין גיל 16 לגיל 25 הם בעלי השכלה אקדמית (63.6%), והשאר (36.4%) בעלי השכלה תיכונית. כמו כן, בקרב העולים בקבוצה שהגיעה לארץ בין גיל 26 לגיל 40, נמצא שיעור גבוה של משתתפים בעלי השכלה תיכונית (50%) יותר מאשר השכלה אקדמית (35.7%) או יסודית (14.3%); ואילו לשליש מהמשתתפים שהגיעו לאחר גיל 40 (33.3%) הייתה השכלה יסודית; ל-33.3% מהם הייתה השכלה אקדמית, ול-33.3% הייתה השכלה תיכונית. הנתונים מראים כי גם בהקשר לתעסוקה יש הבדלים מובהקים סטטיסטית בין הקבוצות במחקר ($\chi^2(2, N = 338) = 56.2, p < 0.1$), שכן, כעבור עשרים שנים בישראל, כל המשתתפים במחקר (100%) אשר הגיעו מגיל 5 עד גיל 15, עובדים, וכך גם אלה שהגיעו בגילאי 16-25 שנים (100%). כמו כן, רוב הנבדקים שהגיעו בגילאי 26-40 עובדים (85.7%), ורק 14.3% אינם עובדים. לעומתם, בקבוצה אשר הגיעה לאחר גיל 40, הרוב אינם עובדים (66.7%), ורק שלישי עובד (33.3%).

גם בנושא השירות הצבאי נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות ($\chi^2(2, N = 312) = 38.3, p < 0.1$). רוב הנבדקים אשר הגיעו בגיל הצעיר ביותר (88.9%) – שירתו בצבא, ורק 11.1% מהם לא שירתו. לעומתם, רק 18.1% מקבוצת הגיל שהגיעו בין גיל 16 לגיל 25 שירתו בצבא, וכל השאר (81.9%) לא שירתו; המשתתפים אשר הגיעו מגיל 26-40 ומגיל 40 ואילך, לא שירתו כלל בצבא.

מחקר זה עמד על מקום גיל ההגעה לישראל כמשתנה הבלתי תלוי היחיד. השימוש במשתנה זה ביחס להערכת הידע בעברית, נובע מממצאי מחקרים קודמים, אשר הראו כי גיל ההגעה הוא המשתנה היחיד המניע הצלחה בידע המורפו-תחבירי בשפה האחרת. לעומת זאת, משתנים כגון השכלה או מעמד סוציו-אקונומי אינם משפיעים על הידע בשפה: מהגרים שהגיעו לארץ היעד עד גיל ההתבגרות הגיעו לרמה ילידית בשפת היעד, ללא קשר למידת השכלתם, ואילו מהגרים שהגיעו לאחר ההתבגרות, הראו חסכים בידע השפה החדשה, גם אם היו בעלי שנות לימוד רבות (DeKeyser, 2000; DeKeser et al., 2010; Johnson & Newport, 1998).

כלי המחקר

במאמר זה מוצג חלק ממחקר רחב בנושא שפה, חברה, דת ומסורת אצל עולי בוכרה הוותיקים בישראל (אדגר, 2011). שאלון רקע מפורט שימש כלי המחקר הרחב. מחצית מהשאלות שבו אומצו משאלון קודם שבדק את הקשר בין גיל ההגעה לישראל לבין הצלחה בעברית והשתלבות בחברה בארץ (אלפי-שבתאי ורביד, 2004), המחצית השנייה של השאלות נכתבו במיוחד בידי החוקרות למחקר זה, והן ייחודיות בתוכנן לאוכלוסיית העולים הוותיקים מבוכרה. מאחר שאי-אפשר היה להגיע לכל הנבדקים עקב מחסום השפה, תורגם השאלון מעברית לרוסית, ובכך ניתנה לנבדקים האפשרות לבחור את השפה שבה הם רוצים להשיב על השאלון. התרגום לרוסית אפשר בנייה של שאלה נוספת, העוסקת בגרסה הלשונית של השאלון, שאותה בחר המשתתף. מאמר זה מתמקד באחת-עשרה שאלות מתוך השאלון הרחב, העוסקות בתחומי שפה, היקלטות חברתית והעדפה לשונית (ראו בנספח).

משתנים

להלן המשתנים במחקר:

1. הערכה עצמית של הידע הלשוני: הערכת המשתתף לגבי מידת היכולת הכללית שלו בעברית, ברוסית, בבוכרית ובאנגלית (נמוכה מאוד; נמוכה; בינונית; גבוהה; גבוהה מאוד).
2. העדפה לשונית: קידוד השפה שבה בחר כל משתתף להשיב על השאלון (עברית או רוסית).
3. זהות וקליטה: נבדקה באמצעות חמישה היגדים: שליטה בלתי מספקת בעברית, הרגשת זרות בארץ; שליטה טובה בעברית, שייכות למדינה (נכון, נכון חלקית, כלל לא נכון); רצון לשימור התרבות והשפה של ארץ המוצא (לא חשוב, די חשוב, חשוב).

התפלגותם הפנימית של המשתנים נבנתה בהתאם לתשובות לשאלה בכלי המחקר: במשתנה שהתשובה לגביו בינארית (כמו: כן או לא; עברית או רוסית) – קודדה תשובה אחת כמספר 1, והשנייה כמספר 2. במקרה של משתנה, אשר איפשר בחירה בין כמה תשובות אפשריות ונתונות מראש, כגון: חשוב מאוד; חשוב; די חשוב; לא חשוב – קודדו התשובות לכל אחת מן האפשרויות.

הליך המחקר

שיטת הדגימה במחקר הייתה מדגם "כדור שלג"; גיוס המשתתפים נעשה מפה לאוזן באמצעות קבוצת גרעין, אשר העבירה את הבקשה להשתתף במחקר, לחברים ולמכרים על בסיס ההיכרות האישית של אחת החוקרות, לידיה אדגר,

ובני משפחתה, המשתייכים לעדה הבוכרית. 85% מהעולים הוותיקים שהתבקשו להשתתף במחקר נענו בחיוב וגם הביעו הכרה בחשיבות קיום מחקר על העדה והיקלטותה בישראל, ואילו 15% סירבו להשתתף. לצורך מילוי השאלון, התקיימה פגישה אישית בין כל משתתף בביתו לבין לידיה אדגר. המשתתף קיבל תחילה הסבר כללי על המחקר בעברית וברוסית. הובהר לו, כי השתתפותו במחקר היא אנונימית, וכי מילוי השאלון הוא למטרות המחקר בלבד. לאחר מכן, הוצגו בפני כל משתתף שתי גרסאות של השאלון, בעברית וברוסית, והוא התבקש לבחור בשפה שבה ברצונו להשיב. לבסוף מילא המשתתף את השאלון.

הממצאים

הצגת הממצאים מובאת, תחילה, בהתאם למשתנים שהוצגו, ולאחריה מוצגים ממצאי ניתוחי השונות לפי גיל ההגעה לישראל. ממצאי ניתוחי השכיחות של משתני המחקר, מוצגים להלן באחוזים. במקרה של ממוצע בין התשובות, או כאשר המשתנה נמדד על גבי סולם כמותי מסוג ליקרט (למשל מ-1 עד 5), מוצגת גם סטיית התקן. כאשר מדידת המשתנה חושבה באופן קטגוריאלי (כגון רוסית או עברית), אזי לא היתה משמעות של רצף, ולכן אי-אפשר היה לחשב את סטיית התקן.

בלוח 1 מוצג האופן שבו העריכו המשתתפים את מידת הידע הלשוני שלהם בעברית, ברוסית, באנגלית ובבוכרית באחוזים. למען הדיוק, ומשום שבמדגם קטן האחוזים עשויים להעצים הבדלים קטנים, מובאים בסוגריים גם המספרים המוחלטים של כל משתנה.

לוח 1. הערכה עצמית של הידע הלשוני*

מידת הידע בשפה	עברית	רוסית	אנגלית	בוכרית
נמוכה מאוד	9.3 (4)		39.5 (17)	
נמוכה	7.0 (3)		7.0 (3)	9.3 (4)
בינונית	48.8 (21)	18.6 (8)	37.2 (16)	34.9 (15)
גבוהה	25.6 (11)	37.2 (16)	11.6 (5)	37.2 (16)
גבוהה מאוד	9.3 (4)	44.2 (19)	4.7 (2)	18.6 (8)
סה"כ	100 (43)	100 (43)	100 (43)	100 (43)

* באחוזים; המספר המוחלט בסוגריים

מן הנתונים בלוח 1 עולה כי מרבית המשתתפים מעריכים את הידע שלהם בעברית כבינוני-גבוה ($SD=1.03$) ואת הידע באנגלית כנמוך מאוד או כבינוני. לעומת זאת, הידע בלשון המקור, רוסית ($SD=0.76$), הוערך בידי הרוב כגבוה מאוד או כגבוה, והידע בבוכרית הוערך בידי הרוב כגבוה או כבינוני.

ניתוח שונות חד-כיווני

כדי להשוות בין ארבע קבוצות גיל ההגעה לבין משתני המחקר, נערך ניתוח שונות חד-כיווני (One-way Anova). במקרה של הבדל סטטיסטי מובהק בין קבוצות גיל ההגעה השונות, נערכו מבחני ניתוח המשך מסוג שפה (post hoc Scheffe), כדי לאתר במדויק את מקור השונות. בלוח 2 מוצגות תוצאות ניתוח השונות, ממוצעים וסטיות תקן לגבי האופן שבו העריכו המשתתפים את מידת הידע הכללי שלהם באנגלית, בבוכרית, בעברית וברוסית לפי גיל ההגעה.

לוח 2. מידת הידע הכללי בשפות לפי גיל ההגעה לישראל: תוצאות ניתוח השונות, ממוצעים וסטיות תקן

Post-Hoc Scheffe'	F (44, 4)	קבוצה VI 60-41 שנים (N=9)	קבוצה III 40-26 שנים (N=14)	קבוצה II 25-16 שנים (N=11)	קבוצה I 15-5 שנים (N=9)	קבוצות גיל ההגעה
IV < III < II < I	19.66**	1.78	3.28	3.40	4.10	הידע בעברית
		0.83	0.47	0.52	0.87	SD
I < II, III, IV	11.32**	4.00	4.93	4.20	3.60	הידע ברוסית
		0.87	0.27	0.63	0.52	SD
I > IV	4.67**	1.22	2.42	2.50	3.10	הידע באנגלית
		0.66	1.45	0.97	0.99	SD
I, II < III, IV	19.36**	4.55	4.07	2.90	2.87	הידע בבוכרית
		0.52	0.61	0.56	0.64	SD

p < .01**

הנתונים בלוח 2 מראים כי קיימים הבדלים מובהקים בין הקבוצות לגבי האופן שבו הם מעריכים את מידת הידע הלשוני שלהם בשפות השונות. הידע בעברית הוערך כגבוה באופן מובהק מבחינה סטטיסטית אצל קבוצת הגיל הצעירה ביותר, אשר הגיעה לארץ עד גיל 15 שנים, לעומת שלוש הקבוצות האחרות. גם הידע באנגלית הוערך גבוה באופן מובהק מבחינה סטטיסטית אצל קבוצת גיל ההגעה הצעירה ביותר (5-15) בהשוואה לקבוצה המבוגרת ביותר, אשר הגיעה לאחר גיל 41 שנים.

לעומת זאת, הידע ברוסית הוערך כנמוך באופן מובהק אצל הקבוצה אשר הגיעה לישראל בגיל הצעיר ביותר (5-15) לעומת שלוש קבוצות הגיל האחרות; ואילו הידע בבוכרית הוערך כגבוה באופן מובהק אצל הקבוצות אשר הגיעו לישראל לאחר גיל 26 שנים בהשוואה לשתי הקבוצות, אשר הגיעו עד גיל 25 שנים. מכאן אפשר ללמוד כי משתתפים שהגיעו לישראל בגיל צעיר והתחנכו בה – העריכו את שליטתם בעברית ובאנגלית כגבוהה יותר, בהשוואה לאלה שהגיעו בגילם המבוגרים. לעומתם, משתתפים שהגיעו בגיל מבוגר יותר, העריכו את שליטתם ברוסית ובבוכרית כגבוהה מזו של הצעירים.

בלוח 3 מוצגת התפלגות הבחירה של המשתתפים בשפה שבה בחרו להשיב על השאלון (עברית או רוסית) לפי גיל ההגעה לישראל.

לוח 3. אחוזי התפלגות הבחירה הלשונית של שפת השאלון לפי גיל ההגעה

Chi-Square Test	סה"כ (N=43)	קבוצה VI 60-41 שנים (N=9)	קבוצה III 40-26 שנים (N=14)	קבוצה II 25-16 שנים (N=11)	קבוצה I 15-5 שנים (N=9)	קבוצות גיל ההגעה
32.91**	79 (34)	100 (9)	100 (14)	91 (10)	11 (1)	בחירה בשאלון ברוסית
	21 (9)	0 (0)	0 (0)	9 (1)	89 (8)	בחירה בשאלון בעברית
	100 (43)	100 (9)	100 (14)	100 (11)	100 (9)	סה"כ

* המספר המוחלט בסוגריים

** $p < 0.01$

התפלגות הנתונים מראה כי מרבית המשתתפים העדיפו את גרסת השאלון בשפה הרוסית (79%), ואילו רק פחות מרבע (21%) בחרו להשיב על השאלון בעברית.

הנתונים בלוח 3 מראים אפוא כי יש קשר מובהק סטטיסטית בין הבחירה הלשונית של שפת השאלון לבין גיל ההגעה לארץ: $\chi^2(2, N = 253) = 32.91, p < 0.1$. משתתפי הקבוצה אשר הגיעו בגיל הצעיר ביותר, עד גיל 15, הם היחידים שבחרו להשיב על השאלון בעברית (89%), יחד עם מעטים שהגיעו מגיל 16-25 (9%). לעומתם, מרבית המשתתפים אשר הגיעו לארץ מגיל 16 ואילך, העדיפו להשיב על השאלון ברוסית.

בלוח 4 מוצגת התפלגות תשובות המשתתפים לגבי תחושת השייכות שלהם למדינה והרצון לשימור התרבות והשפה של ארץ המוצא לפי גיל ההגעה לישראל.

התפלגות הנתונים לגבי תחושת השייכות למדינה והרצון לשימור התרבות והשפה של ארץ המוצא מראה כי יותר ממחצית מן המשתתפים (51.2%) מדווחים על שליטה טובה בעברית ועל שייכות למדינה, ואילו אנשי המחצית האחרת חשים שזה נכון חלקית (25.6%) או כלל לא נכון בעבורם (23.3%). כשישית מהנבדקים (16.3%) מעריכים ששליטתם בעברית היא בלתי מספקת, והם מרגישים זרים בארץ; 25.6% סבורים שזה נכון חלקית, והמחצית האחרת סבורים שזה כלל לא נכון (58.1%). כמו כן, הנתונים מורים כי רוב המשתתפים (68.2%) סבורים שחשוב עד חשוב מאוד לשמור על שפת המקור ותרבותה ואילו השאר אינם סבורים שזה חשוב (30.2%).

הנתונים בלוח 4 מראים כי קיים קשר מובהק מבחינה סטטיסטית בין גיל ההגעה לישראל לבין תחושת הזרות בארץ ורמת השליטה בשפה העברית: $\chi^2(2, N = 324) = 39.27, p < 0.1$. הממצאים מראים כי תחושת זרות בארץ לצד ידע מועט בעברית, שכיחים מאוד אצל קבוצת הגיל המבוגרת ביותר (78%), אשר הגיעה לישראל לאחר גיל 41, ואילו היא איננה קיימת אצל משתתפים בקבוצות הגיל האחרות.

לוח 4. התפלגות התשובות לגבי תחושת השייכות למדינה והרצון לשימור תרבות של ארץ המוצא ושפתה לפי גיל ההגעה*

Chi-Square Test	סה"כ (N=43)	קבוצה VI 60-41 שנים (N=9)	קבוצה III 40-26 שנים (N=14)	קבוצה II 25-16 שנים (N=11)	קבוצה I 15-5 שנים (N=9)	
39.27**	16 (7)	78 (7)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	שליטה בלתי מספקת בעברית, הרגשת זרות בארץ
34.10**	60 (26)	11 (1)	57 (8)	80 (9)	90 (8)	שליטה טובה בעברית, שייכות למדינה
4.47	93 (40)	100 (9)	100 (14)	90 (10)	80 (7)	רצון לשימור התרבות והשפה של ארץ המוצא

* באחוזים; המספר המוחלט בסוגריים

** $p < 0.01$

הערה: הנתונים בלוח מייצגים את בחירת הנבדקים בקטגוריות שונות

ניתוח הנתונים מלמד כי יש קשר מובהק מבחינה סטטיסטית בין שליטה טובה בעברית לבין תחושת השייכות למדינה: $\chi^2(2, N = 324) = 34.10, p < 0.1$. תחושת שייכות ושליטה גבוהה בעברית, חזקה מאוד בקבוצה הצעירה, אשר הגיעה עד גיל 15 (90%); חזקה אצל משתתפים (80%) אשר הגיעו מגיל 16 עד גיל 25; בינונית אצל משתתפים שהגיעו מגיל 26 עד 40 (57%), ונמוכה מאוד בקבוצה המבוגרת ביותר, אשר הגיעה לאחר גיל 41 (11%). עם זאת, התפלגות הנתונים מלמדת כי לגבי הרצון לשימור התרבות של ארץ המוצא לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות השונות.

דין

מחקרים העוסקים בעלייה מברית המועצות לשעבר, נוטים לראות את העולים כמקשה אחת מעצם היות כולם דוברי רוסית. לפיכך, ההפרדה בין עולי בוכרה, אשר הגיעו מאוזבקיסטאן ומטדז'יקיסטאן, לבין עולים מרוסיה האירופית, אשר עלו מרוסיה, מאוקריינה, מבילורוסיה, מועטה. מחקרים מעטים בלבד התמקדו עד כה בעדה הבוכרית בישראל (בן-דוד, 1999; ברם, 1999; פיורוק, 2005). מעטים הם גם המחקרים אשר בחנו את מקומו של גיל ההגעה על הצלחה בעברית. המחקרים הבלשניים שנעשו בתחום התמקדו באוכלוסיית העולים מברית המועצות לשעבר (Alfi-Shabtay, 2006; DeKeyser et al., 2010), וגם הם לא נערכה הבחנה בין אוכלוסיית העולים מבוכרה לבין שאר העולים מברית המועצות לשעבר. מחקר זה הוא אפוא חלוץ בעצם ההתמקדות בגורם הגיל ובמקומו בהיקלטות הלשונית של קהילת העולים מבוכרה. במחקר נבחן הקשר בין גיל ההגעה לישראל (צעיר; מתבגר; בוגר; מבוגר) לבין ההטמעות הלשונית, ההעדפה השפתית (עברית או רוסית), וההשתלבות החברתית של בני הקהילה הבוכרית כעשרים שנים מהגעתם לישראל. השערת המחקר הראשונה היתה שהעולים הוותיקים מבוכרה ידווחו על שליטה בינונית-גבוהה בעברית, ויעדיפו, ברובם, את השימוש ברוסית על פני העברית. הממצאים הצביעו על אישוש ההשערה: רוב הנבדקים העדיפו את השפה הרוסית. ממצאים אלה תואמים ממצאי מחקרים קודמים, אשר בחנו את ידע העברית של עולים ותיקים דוברי רוסית (Alfi-Shabtay, 2006; DeKeyser, et al., 2010). ייתכן שהעדפת השפה קשורה לגיל ההגעה לארץ ולשונות הגדולה הקיימת במדגם. כלומר, אפשר לשער שאם המדגם היה כולל יותר עולים שהגיעו בגיל צעיר לישראל, הממצאים בנושא העדפת השפה היו שונים.

התפלגות הנתונים בין הקבוצות השונות במחקר הראתה כי קיימים הבדלים מובהקים סטטיסטית בהקשר להשכלה והשירות הצבאי: הרוב המכריע של המשתתפים אשר הגיעו בקבוצת הגיל הצעירה (גיל 5-15 שנים), הם בעלי השכלה אקדמית בעוד שבקרב הקבוצה המבוגרת (לאחר גיל ארבעים) רק כשליש הם בעלי השכלה אקדמית. כמו כן, הרוב המכריע בקבוצה הצעירה שירתו צבאי (88.9%), בעוד שבקרב קבוצת הגיל השנייה (גיל 16-25 שנים) רק שיעור קטן יחסית שירת בצבא (18.1%), ואילו בקבוצה המבוגרת (מגיל 40 ואילך) כלל לא שירתו בצבא. נוכח האמור, אפשר להניח כי השליטה בשפה וההשתלבות החברתית מושפעת ממידת השילוב במסגרות החינוכיות והחברתיות, שכן שילוב העולים שהגיעו בגיל צעיר נעשה במסגרות חינוכיות ובשירות הצבאי, בעוד שלעולים המבוגרים לא הייתה מסגרת קולטת שהתקיימה לאורך זמן.

גם השערת המחקר השנייה, לגבי ההיקלטות החברתית, אוששה: המשתתפים דיווחו על היטמעות חברתית בינונית-גבוהה בארץ; ורובם הביעו רצון לשמור על תרבות המקור, הבוכרית, ולשונה. ממצא זה תואם מחקרים קודמים, אשר נערכו על כלל העולים מארצות חבר העמים, שבהם הובעה שאיפה לשמר את תרבות המקור, ובו-בזמן להשתלב בחברה הישראלית ולשלוט בשפתה (אלפי-שבתאי ורביד, 2004; בן-רפאל ואחרים, 1994; ברגר, 1999; פרסמן, 1999; רוזנבאום-תמרי, 2004). ממצאי מחקר זה וקודמיו מעידים כי הצורך הטבעי של מהגרים ותיקים לשמר את תרבותם "הראשונה" ואת שפתה, ממשיך להתקיים גם לאחר שנים רבות במדינה הקולטת. במחקר זה הביעו גם הצעירים שעלו לישראל מינקות ועד לגיל ההתבגרות רצון לשמר את התרבות הבוכרית ושפתה.

השערת המחקר השלישית שלפיה השליטה בעברית יחד עם ההעדפה הלשונית של המשתתפים יושפעו מגיל הגעתם לישראל, אוששה גם היא. תוצאות המחקר הראו כי ככל שגיל ההגעה לארץ היה צעיר יותר, כך גדלה מידת ההערכה הלשונית של העולים מבוכרה. נמצא שלגיל ההגעה לישראל יש השפעה על הפנמת העברית, על ההשתלבות החברתית ועל העדפתם הלשונית של העולים. אלה שהגיעו בצעירותם, מינקות עד גיל 15, דיווחו שהם שולטים היטב בעברית, והם גם בחרו להשיב על השאלון בעברית, מעצם היותה שפתם הדומיננטית. לעומתם, כל המשתתפים אשר הגיעו לאחר גיל 15, בחרו להשיב על השאלון ברוסית, וחלקם גם הביעו קשיים לשוניים וחברתיים, המלווים את קליטתם בארץ גם כיום. ממצאים אלה, יחד עם דיווחם העצמי של המשתתפים בדבר השליטה הבינונית-נמוכה בעברית, תואמים לעולה ממחקרים קודמים, אשר עסקו בגורם הגיל בשפה שנייה, אשר מצאו ירידה חדה ביכולת הטבעית לרכוש את דקדוק

השפה השנייה לאחר גיל ההתבגרות (DeKeyser, 2000; DeKeyser et al., 2010; Johnson & Newport, 1998). מכאן אפשר ללמוד על חשיבותו המכרעת של גיל ההגעה בהיקלטות הלשונית והחברתית. גורם הגיל גם גובר על הרצון להסתגר בקהילה ולשמר את לשון המקור: על אף הרצון לדבוק בשפה הרוסית ובתרבות הבוכרית, הצעירים אשר הגיעו עד גיל ההתבגרות, דמו לילידי הארץ בבחירה מוחלטת בעברית ובצורך בהתערות חברתית איכותית בחברה בישראל. המשתתפים אשר הגיעו מגיל 26 עד גיל 40, הביעו שליטה בינונית-נמוכה בעברית. מידת שליטה נמוכה בעברית בלטה בעיקר אצל המבוגרים, שהגיעו לישראל לאחר גיל 41. הם דיווחו על שימוש לשוני מועט, ועל שליטה נמוכה בעברית בהשוואה לשאר המשתתפים. ממצאים אלה תואמים את המגמה שנמצאה במחקרים קודמים באשר לקליטה לשונית טובה אצל מהגרים מחבר העמים, אשר תקינותה תלויה בגיל ההגעה (אלפי-שבתאי ורביד, 2004; DeKeyser et al., 2010).

דפוס הממצאים תומך גם בממצאים לגבי דעיכה מובהקת ביכולת לרכוש את דקדוק השפה שניה לאחר גיל 40 לבסוף, ממצאי מחקר זה ממחישים את המאפיינים הייחודיים של בני העדה הבוכרית הוותיקה בישראל. בדומה לעולים מרוסיה האירופית (אוקריינה, רוסיה, בילורוסיה), גם הם מעוניינים להיקלט בחברה הישראלית ובמקביל לשמור על שפתם ועל תרבותם, ולהנחיל אותן לילדיהם (בן-רפאל ואחרים, 1994; רוזנבאום-תמרי, 2004). ואולם, במחקר זה בלט הצורך בשימור שפת המקור והתרבות הבוכרית גם אצל הצעירים שהגיעו לישראל מגיל ינקות ועד לגיל ההתבגרות. ואכן, בשונה מהעולים מרוסיה האירופית, המתחננים עם ילידי הארץ, העולים מבוכרה, אשר השתתפו במחקר הרחב

(אדגר, 2010), מקפידים, ללא קשר לגיל הגעתם לארץ, על נישואין לבני העדה. מנקודת ראות דתית, קליטת העולים מבוכרה חזקה יותר משל העולים מרוסיה האירופית, בעצם קיום אורח חיים יהודי-מסורתי. דפוס ממצאים זה, אשר עלה במחקר הרחב על המשתתפים מבוכרה (אדגר, 2011), תואם מחקרי עבר בדבר השמרנות המאפיינת את הקהילה הבוכרית (ברם, 1999; פיורוק, 2005), וממחיש כי לא חל שינוי מהותי בהיבט המסורתי של בני הקהילה, גם כעבור עשרים שנים בישראל.

מסקנות והמלצות

מן הממצאים נראה כי למרות הזיקה לארץ, ותפיסת ההגעה לציון כהגשמת חלום (ברם, 1999), דיווחו מחצית מן המבדקים במחקר, על תחושת שייכות חלקית ועל שליטה בינונית בעברית גם כעבור שני עשורים. ממצאים אלה הונעו מגורם עיקרי, אשר שב ובלט בניתוח שאלון המחקר והוא גיל ההגעה לישראל. המסקנה העולה מנתוח ממצאי המחקר מלמדת כי הגעה בגיל צעיר מאפשרת רכישת שפה והיקלטות חברתית באמצעות המסגרות החינוכיות והשירות הצבאי, ואילו לעולים המבוגרים קשה יותר להיקלט ולרכוש את השפה שכן הם אינם נמצאים במסגרת קולטת יציבה לאורך זמן. יתרה מזאת, הגעה לאחר גיל ההתבגרות, יחד עם חיים בתוך הקהילה, ונישואין רק לבניה ולבנותיה, אשר עלו במחקר הרחב (אדגר, 2010), מקשים על השתלבות לשונית והשתלבות חברתית איכותיות של הקהילה בחברה בישראל. השליטה הבינונית בעברית, אשר דווחה אצל המבוגרים, גורמת להם להסתגר בקהילה, שם התרבות מוכרת ובה מנוהל השיח בשפה שבה הם שולטים, קרי: ברוסית או בבוכרית. נוכח ממצאים אלה אפשר לצפות, כי על אף מימד הסגירות, המאפיין את העולים המבוגרים מבוכרה, כפי שהוא בא לידי ביטוי בהקשר לנישואים (אדגר, 2011), בני הדור הצעיר וצאצאיו יצליחו להתערות בהצלחה בחברה בישראל. עם זאת, חשוב להשקיע בצעירים, בחינוכם ובתעסוקתם ולהרחיב את שילובם בחברה, ובו בזמן לתמוך ולסייע בתהליך הקליטה של בני העדה המבוגרים, ובעיקר בהקניית שליטה מעמיקה יותר בשפה העברית באמצעות השתלמויות בעברית. כמו כן, אפשר לחברם להווי הארץ, באמצעות פעילויות חברתיות ותרבותיות שונות; כך יוכלו להשמיע את קולם בתקשורת ובדעת הקהל, לזכות לבולטות ולהכרה ציבורית, ולהגביר את תחושת השייכות שלהם למדינה.

מגבלות המחקר

ממצאי המחקר מעידים על המקום הקריטי של גיל ההגעה בהצלחה בעברית ובהתערות החברתית; הממצאים מראים שמרבית המשתתפים בחרו בשאלון ברוסית, ואילו רק אלה שהגיעו לארץ עד גיל 15 בחרו בעברית. אולם אפשר להניח כי אם המדגם היה כולל שיעור גדול יותר של משתתפים אשר הגיעו לישראל בגיל צעיר, אזי הממצאים היו מראים על שיעור בחירה גדול יותר בשפה העברית. נוכח השונות הגדולה בגיל שבו הגיעו המשתתפים לישראל, ראוי לערוך מחקר נוסף, המתמקד ביותר משתתפים שהגיעו ארצה בגיל צעיר. כמו כן, חשוב לעקוב אחר התקדמות השילוב של דור הצעירים בישראל בהיבטים נוספים כגון שירות בצה"ל, לימודים אקדמיים, תעסוקה ומעמד סוציו-אקונומי. יתרה מזאת, גודל המדגם במחקר זה היה מצומצם יחסית וראוי להרחיבו, כדי שאפשר יהיה להכליל את הממצאים לגבי שאר העולים מעדה זו. חשוב להרחיב את אוכלוסיית המחקר, ולבחון מרכיבים של שפה ושל זהות גם אצל יהודי קווקז וגרוזיה, תוך הבחנה בין קבוצות המוצא.

לבסוף, המחקר השתמש בשיטת הדיווח העצמי באמצעות שאלון מפורט. על אף תרומתו לתחומים רבים של חברה ושל היקלטות, יעילות הדיווח העצמי בהערכת שפה שנייה אפקטיבית, בעיקר, במתן הערכה כללית (Oscarson, 1989) לפיכך, ראוי לבחון את מידת השליטה בשפה העברית של עולי בוכרה הוותיקים גם באמצעות מטלות המשלבות הפקה לשונית בהקשר של שיח טבעי (Alfi-Shabtay, 2006). בכך אפשר יהיה לקבל תמונה עשירה לגבי ידע העברית של העולים ביחס לגיל הגעתם לישראל.

מקורות

- אדגר, ל' (2011). שפה קליטה ותרבות אצל בני העדה הבוכרית אשר הגיעו מחבר העמים לישראל בגל העלייה של שנות התשעים. פרוייקט גמר בלימודי התואר השני בחינוך לשוני בחברה רב תרבותית. תל אביב: מכללת לוינסקי לחינוך אלנבוגן-פרנקוביץ, ש', קונסטנטינוב, צ' וכץ, א' (2003). השתלבות עולי ברית המועצות לשעבר במוסדות על תכונים ואקדמיים: דו"ח 3 – מעקב אחר עולים שלמדו במכינות בשנת תשנ"ח. ירושלים: המשרד לקליטת עלייה אלפי-שבתאי, א' ורביד, ד' (2004). משתני רקע וידע העברית בקרב עולים ותיקים דוברי רוסית בישראל. *הד האולפן החדש*, 87, 50-61
- בן-דוד, ב' (1999). על התהוות הקהילה של יהודי בוכרה בתאשכנת. פעמים. 79, 171-177
- בן-רפאל, א', אולשטיין, ע' וגייטס, ע' (1994). היבטים של זהות ושפה בקליטת עולי חבר המדינות העצמאיות. ירושלים: המכון לחקר הטיפוח בחינוך
- ברגר, ר' (1999). עולים מחבר העמים: אפיונים, צרכים ועקרונות התערבות. בתוך ק' רבין, להיות שונה בישראל (עמ' 97-120). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב
- ברם ח' (1999). בין קווקז לישראל: עליית יהודי ההר – מאפייני קהילותיהם בקווקז וסוגיות השתלבותם בישראל מנקודת ראות אתרופולוגית. ירושלים: ג'וינט – מכון ברוקדייל
- הכהן, ד' (1994). עולים בסערה: העלייה הגדולה וקליטתה בישראל 1948-1953. יד יצחק בן-צבי לזין, ת', שוהמי, א', ספולסקי, ד', לוי-קרן, מ', ענבר, ע' ושמש, מ' (2002). מצבם הלימודי של תלמידים עולים: דו"ח ללשכת המדען הראשי. תל-אביב: אוניברסיטת תל אביב
- פיורקו, י' (2005). עבודה עם קהילת יוצאי קווקז ובוכרה, מודל יישובי. ירושלים: ג'וינט ישראל
- פרסמן, ר' (1996). זהות, עמדות ורכישת העברית בקרב עליית 1990 מברית המועצות לשעבר לישראל. עבודה לקראת תואר שני. ירושלים: החוג לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים
- קידר, מ' (2006). קליטה לשונית וחברתית של צעירים עולים. *הד האולפן החדש*, 89, 3-13
- רוזנבאום-תמרי, י' (2004). עולי ברית המועצות לשעבר – מניעי עלייה ומחויבות לחיים בישראל. פרסום מיוחד מס' 1, ירושלים: המשרד לקליטת העלייה
- Alfi-Shabtay, I. (2006). *Hebrew Knowledge of Veteran Russian-Speaking Immigrants in Israel*. Doctoral Dissertation. Tel Aviv: Tel Aviv University
- Blay-Vroman, R. (1988). The fundamental character of foreign language learning. In W. Rutherford & S. Smith (Eds.), *Grammar and second language teaching: A Book of Reading* (pp. 19-30). New York: Newbury House
- Cooper, A., Ukeles, J.B. (1999). *Service Needs of the Bukharan Population of New York Area*. N.Y.: UJA-Federation of New York, Metropolitan New York Coordinating Council on Jewish Poverty, New York Jewish Community Relations Council
- DeKeyser, R.M. (2000). The Robustness of the critical period in second language acquisition. *Studies in Second Language Acquisition*, 22(4), 499-533
- DeKeyser, R.M., Alfi-Shabtay, I. & Ravid, D. (2010). Cross-linguistic evidence for the nature of age effects in second language acquisition. *Applied Psycholinguistics*, 31(3), 413-438
- Donitsa-Schmidt, S. (1999). *Language Maintenance or Shift: Determinants of Language Choice among Soviet Immigrants in Israel*. Doctoral dissertation. Ontario: Department of Curriculum Teaching and Learning, Institute for Studies in Education of the University of Toronto

- Johnson, J.S. & Newport, E.L. (1989). Critical period effects in second language learning: The influence of maturational state on learning English as a second language. *Cognitive Psycholog.* 21, 60-99
- Kaganovich, A. (2003). The Bukharin Jews at the Threshold of the third Millennium. *Central Asia and Caucasus (Sweden)*, 28(4), 149-153
- Nocer, N., Vinbech, L. & Lauden, E. (1995), Hebrew Language Level of Knowledge in Immigrant Doctors. *The Medicine.* 128(11), 694-696
- Oscarson, M. (1989). Self-assessment of language proficiency: Rational and applications. *Language Testing*, 6, 1-3

נספח

שאלון המחקר

גיל ההגעה לישראל _____

מין _____

אנא הקף/י בעיגול את התשובה הנכונה ביותר עבורך:

אני מעריך/ה את את מידת הידע שלי בעברית

נמוכה מאוד / נמוכה / בינונית / גבוהה / גבוהה מאוד

אני מעריך/ה את את מידת הידע שלי ברוסית

נמוכה מאוד / נמוכה / בינונית / גבוהה / גבוהה מאוד

אני מעריך/ה את את מידת הידע שלי בבוכרית

נמוכה מאוד / נמוכה / בינונית / גבוהה / גבוהה מאוד

אני מעריך/ה את את מידת הידע שלי באנגלית

נמוכה מאוד / נמוכה / בינונית / גבוהה / גבוהה מאוד

האם יש לך חברים דוברי עברית ?

כן / לא

אם כן, כמה חברים דוברי עברית יש לך ?

מעל חמישה / מתחת לחמישה

מה מידת התדירות בה אתה נפגש עם החברים דוברי העברית ?

נמוכה / בינונית / גבוהה / גבוהה מאוד

האם אתה מרגיש שליטה בלתי מספקת בעברית והרגשת זרות בארץ ?

נכון / נכון חלקית / כלל לא נכון

האם אתה מרגיש שליטה טובה בעברית ושייכות למדינה ?

נכון / נכון חלקית / כלל לא נכון

עד כמה חשוב בעיניך לשמור על שפת המקור שלך ועל תרבותה ?

לא חשוב / די חשוב / חשוב / חשוב מאוד

השפה בה בחרתי להשיב על השאלון

עברית / רוסית

The linguistic and social absorption of the veteran Bukharan immigrants in Israel

Iris Alfi-Shabtay and Lidya Etgar

Abstract

This study focuses on 45 adults who arrived in Israel from Bukhara during the 1990s. It examines aspects of language and acculturation, and investigates the manner in which these aspects are related to the immigrants' age of arrival. The participants were all asked to complete an original Hebrew questionnaire that had been translated into Russian. While those who had arrived by age 15 responded to the questionnaire in Hebrew, evaluated their integration into Israeli society as positive, and ranked their knowledge of Hebrew as very good, those who arrived after age 16 preferred the Russian version of the questionnaire, evaluated their integration as medium–poor, and ranked their knowledge of Hebrew as medium–low. This was particularly apparent among immigrants who arrived after age 40. Nevertheless, all participants, regardless of age, claimed to uphold the Bukharan tradition, and still married only within the Bukharan community. These findings not only shed light on the unique characteristics of the Bukharan population in Israel, but they also contribute to our understanding of the relationship between age of arrival and tradition on the one hand, and successful integration into the target environment on the other.